

Kiinnostava tutkimus esiteollisen ajan Suomesta aikansa lääkäreiden näkemänä

Heikki S. Vuorinen: Tautinen Suomi 1857–1865
Tampere University Press 2006,
220 s.

Suomen historiassa 1800-luvun puoliväli muodostaa monessa suhteessa tärkeän ja kiinnostavan vaiheen. Yhteiskunta oli hyvin erilainen verrattuna vain parin vuosikymmenen jälkeiseen tilanteeseen, kun teollistuminen alkoi muuttaa nopeasti yhteiskuntarakennetta. Tavallisen suomalaisen elämää leimasi esiteollisena aikana yhteisöllisyys sekä sitoutuminen perinteiseen maailmankuvaan ja elämäntapaan, mutta samalla sivistyneistö oli hyvin tietoinen maailmankuvan muutoksesta Euroopassa. Toisaalta tuo aikakausi muodosti pohjan myöhemmälle autonomian ajalle ja siten myös itsenäiselle Suomelle. Tähän vaiheeseen Suomen historiassa Heikki S. Vuorisen teos pureutuu kiinnostavalla tavalla.

Keskeisimpänä lähdemateriaalina Vuorisen teoksessa ovat piirilääkäreiden vuotuiset raportit Lääkintätoimen yllähallitukselle piirinsä väestön terveydentilasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Näiden raporttien lisäksi Vuorinen on käyttä-

nyt runsaasti muuta aikalaisaineistoa kuten Finska Läkaresällskapet:in pöytäkirjoja ja Suomessa julkaitua sekä lääkäreille että tavalliselle kansalle suunnattua lääketiedettä käsittelevää kirjallisuutta. Näistä lähteistä Vuorinen on saanut irti valtavan määrän tietoa, joka ulottuu paljon laajemmalle kuin vain sairauksiin ja niiden hoitoon.

Teoksessa voi nähdä neljä teemaa, jotka kulkevat läpi koko teoksen. Ensimmäiseksi aikalaislähteet antavat paljon tietoa piirilääkäreiden taustasta, lääketieteellisestä asiantuntemuksesta ja yleisestä maailmankatsomuksesta. Toiseksi piirilääkäreiden raportit pitävät sisällään tietoa yhteiskunnan sosiaalisista oloista ja jonkin verran myös luonnonilmiöistä kuten säässä tapahtuneista muutoksista. Kolmanneksi teoksessa käsitellään niitä toimenpiteitä, joilla sairauksia pyrittiin ehkäisemään ja hoitamaan. Neljäs ja laajin osa käsittelee eri sairauksien esiintyvyyttä Suomessa. Jatkossa käsitelen teosta näiden teemojen kautta, vaikka se ei suoranaisesti vastaakaan kirjan jaottelua ja nämä teemat kulkevat teoksessa paljolti limittäin.

Syntyperältään piirilääkärit olivat suomalaisia ja saaneet koulutuksena Suomessa, mutta sosiaaliselta taustaltaan edustivat Suomen harvalukuista eliittiä. Kolme neljässtä kuului perhetaustaltaan sivistyneistöön, ja kahta lukuun ottamatta muut porvaristoon. Huolimatta Suomen syrjäisestä sijainnista Suomen lääkärikunta oli hyvin perillä kansainvälisestä keskustelusta, ja esimerkiksi uudet käsityksen näkymättömistä, mutta silti elollisista olioista tautien aiheuttajana levisivät nopeasti Suomeen ja korvasivat jo antiikin Kreikasta peräisin oleva

miasmateorian. Teoksessa käy hyvin ilmi, että tämä bakteriologinen vallankumous ei kuitenkaan aikaistensa näkökulmasta ollut niin vallankumouksellinen kuin se näyttää jälkepäin. Esimerkiksi hygienian merkitys ymmärrettiin riippumatta siitä, ajateltiinko taudin leviävän pilaantuneen ilman vai siinä olevien eliöiden kautta.

Piirilääkäreiden tausta sivistyneistössä näkyi myös heidän suhtautumisessaan potilaisiinsa eli tavalliseen kansaan. Huono lasten hoito kuten sarviruokinta, epäsiisteys, alkoholinkäyttö ja yleinen fatalismi saivat heiltä ankaran tuomion. Toisaalta piirilääkäreiden raporteissa näkyi heidän ymmärtävän hyvin köyhyyden vaikutuksen väestön huonon terveyden taustalla. Monen piirilääkärimielestä köyhyyden lievittäminen olisikin parempi apu monelle sairaalle kuin mikään lääkärihoito. Esimerkiksi Finska Läkaresällskapet vastusti erityisen köyhäinlääkäri viran perustamista Helsinkiin keskeisenä perusteluna se, että köyhät hyötyisivät enemmän kunnollisesta ravinnosta ja sairaanhoidosta kuin lääkäristä.

Jo hippokraattisissa teksteissä korostettiin ilmaston ja maantieteellisten tekijöiden vaikutusta tautien syynä, ja tämän takia myös suomalaisten piirilääkäreiden raporteissa oli tietoa luonnonilmiöistä. Uuden tiedon myötä nämä saivat kuitenkin jäädä taka-alalle, kun sosiaalisia tekijöitä alettiin korostaa yhä enemmän. Piirilääkäreiden raporteista piirtyikin realistinen kuva niistä oloista, joissa tavallinen kansa Suomessa eli. Kansan elämää leimasi syvä köyhyys ja paikoitellen suoranainen nälkä, vaikka tämän teoksen tarkastelema ajanjakso

päätyykin juuri ennen 1860-luvun lopun suuria nälkävuosia. Tavoitteena lääkäreillä ei kuitenkaan toki ollut kansan elintapojen kuvaamisen sinänsä vaan väestön terveyteen vaikuttavien tekijöiden identifioiminen. Monet lääkäreiden havainnoista kuten raportit tulitikki- ja puuvillatehtaiden työläisten sairastavuudesta ja pohdinnat tuttipullojen suukappaleiden korkeiden sinkki- ja lyijypitoisuuksien mahdollisista terveysvaaroista tuntuvat hyvinkin moderneilta.

Lääkäreiden mahdollisuudet 1800-luvulla parantaa tauteja olivat rajalliset, ja tärkein tapa parantaa väestön terveyttä olikin sairauksien ennaltaehkäisy. Tärkein 1800-luvun terveyskampanja oli rokonistutus, jolla oli suurta vaikutusta isorokko-sairastavuuteen jo 1800-luvun puolivälissä, joskin pysyvämpi sairastavuuden lasku saavutettiin vasta 1800-luvun lopulla. Alue, jossa tapahtui myös edistystä, oli työsuojelulainsäädäntö. Ensimmäiseksi työsuojelumääräyksiä sovellettiin tulitikkuteollisuuteen, jossa työläiset altistuivat huomattavalla määrällä fosforia, ja perusteellisten selvitysten jälkeen senaatti laati vuonna 1865 asetuksen fosforipitoisten tulitikkujen valmistuksesta ja myynnistä. Kansan valistusta pidettiin myös keskeisenä, ja suomalaiset lääkärit kirjoittivatkin runsaasti kansalle suunnattua valistuskirjallisuutta, josta tunnetuin on varmasti Elias Lönnrotin Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri.

Teoksen ehdottomasti laajimman osan, noin puolet kokonaislaajuudesta, muodostaa tautien levinneisyyden tarkastelu. Tässä osassa Vuorisen tausta lääkärinä tulee selvästi esille ja yksittäisiä tauteja käsitellään aivan eri tarkkuudella kuin monissa esimerkiksi väestötieteilijöiden tai sosiaalihistorioitsijoiden kirjoittamissa samaa alaa käsittelevissä teoksissa. Omissa luvuissaan käydään läpi esiteollisen Suomen keskeisimmät sairaudet sekä myös väkivalta ja tapaturmat sekä mielsairaudet. Vuorinen tarkastelee kriittisesti piirilääkäreiden raporttien todistusvoimaa yksittäisten sairauksien kohdalla. Esimerkiksi puutteelliset diagnoosit, kansan käyttämien termien horjuvuus ja suuret erot raporttien perusteellisuudessa tekevät tulkinnot haasteelliseksi. Kaikista lähteisiin liittyvistä ongelmista huolimatta Vuorinen on saanut eri lähteitä yhdistelemällä ja vertailemalla paljon tietoa eri sairauksien levinneisyydestä Suomessa. Kunkin sairauden kohdalla käsitellään myös niitä keinoja, joilla kyseisiä tauteja on pyritty torjumaan ja estämään. Moneen tautiin lääkäreiden keinot olivat voimattomia, mutta esimerkiksi torajyvän huolellinen seulominen vetotaudin ehkäisemiseksi ja Lönnrotin neuvot kalanmaksaoiljyistä ja runsaasta auringossa olemisesta riisitautia sairastavien lasten hoidossa olivat hyvinkin tehokkaita.

Teos on selkeästi alkuperäistutkimus ja siten eroaa saman tekijän

aikaisemmasta teoksesta Tautinen maailma. Teos sopii kuitenkin hyvin kaikille Suomen historiasta kiinnostuneille, eikä pelkästään ammattihistorioitsijoille. Lukemista helpottavat pitkien ruotsinkielisten sitaattien sijoittaminen alaviitteisiin ja osan tilastotiedosta sijoittaminen liitetaulukoihin. Lukijaystävällistä on myös, että numerotietoa on esitetty paljon karttoina. Teoksen käyttöä helpottavat hakemistot, joita on peräti neljä. Henkilö- ja asiahakemistojen lisäksi kirjassa on tauti- ja oirehakemisto sekä paikkahakemisto, joka varmasti hyödyttää monia tietyn paikkakunnan historiasta kiinnostuneita ihmisiä. Lähdeluetteloa selkeyttää se että arkistolähteet, aikalaiskirjallisuus ja painetut lähteet sekä tutkimuskirjallisuus on esitetty erikseen.

Kuten Vuorinen itse toteaa alkusanoinaan ehkä yllättäen teoksen kuvaamaa aikaa leimaa optimistisuus ja edistysusko. Syvästä köyhyydestä huolimatta niin ihmiset kuin heitä hoitavat lääkäritkin uskoivat tulevaisuuteen ja olivat avoimia uusille ajatuksille ja muutoksille. Teoksen voikin nähdä kunnianosoituksena Suomen varhaisille lääkäreille, joita vaikeatkaan olosuhteet ja valtavat terveysongelmat eivät lannistaneet, vaan ainoastaan saivat yrittämään määrätietoisesti eteenpäin.

KARRI SILVENTOINEN
FT, dosentti
Helsingin yliopisto
Kansantervestieteen laitos